

'De leiderschapsverleiding'

Politiek leiderschap in een veranderende samenleving. Een relativering!

Het is een eer om bij de laatste uitreiking van de Machiavelli-prijs in deze eeuw het woord te mogen voeren. Mij past bescheidenheid. U vraagt mij immers te treden in de voetsporen van één van de grootste denkers uit dit millennium. Ik wil het met u hebben over de betekenis van politiek leiderschap en politieke deugd in onze democratie en de relatie tot public relations. Maar voor ik het Binnenhof anno 1999 betreed, wil ik eerst terug naar het Florence van Machiavelli.

Ik ben er van overtuigd dat Machiavelli ook in het nieuwe millennium actueel zal blijven. Hij hoeft zich bij de herdenking van zijn 500ste sterfdag in 2027 niet in zijn kist om te draaien. Deze alleskunner was niet alleen een vermaard secretaris, raadsheer en ambassadeur van de Florentijnse republiek, maar ook een scherp criticus en eigenzinnig schrijver. Zijn omvangrijke oeuvre staat voor veel meer dan *Il Principe* en de overbekende slogan 'het doel heiligt de middelen'. Zo is Machiavelli ook een kampioen van het republikeinse politieke leven, waarvan hij in de *Discorsi* de canonieke vertolking geeft. Beproefde ideeën als sociaal contract, consensus, Realpolitik en constitutionele monarchie hebben wortels in dit boek. In de *Discorsi* staan de eerste tien boeken van de Romein Livius centraal. Machiavelli wilde 'terug naar het begin', terug naar de kracht van de Romeinse republiek; naar haar gemengde constitutie. Bekende staatsvormen als monarchie, aristocratie en democratie werden volgens Machiavelli ondergraven door het menselijk tekort. Na verloop van tijd onttaarden zij in een perversivering van zichzelf: monarchie in tirannie, aristocratie in oligarchie en democratie in anarchie. Geen staat was ooit zo sterk als de Romeinse republiek. Dat was te danken aan de aanwezigheid van elementen van alle drie 'goede' staatsvormen: monarchale consuls, aristocratische senatoren en democratische volkstribunen. Maar belangrijker nog, de Romeinse republiek bleef sterk door 'nova principia'; nieuwe leiders. Telkens in een crisis stond er iemand op die de staat weer entte op haar deugdzaam begin. Zo keerde het besef van de noodzaak tot consensus terug en ontstond nieuw ontzag voor de regels.

Machiavelli toont een heilig ontzag voor de wetgevers en voor charismatische leiders. In het Florence van zijn tijd ontbrak het aan zulke aansprekende figuren. Met de *Discorsi* probeert hij de vinger op de zere plek te leggen. Daarbij hamert hij op Liviaanse aambeelden: sociale cohesie, consensus, de noodzaak om vijanden te hebben en te vechten voor eigen land. Kortom, de noodzaak steeds terug te keren naar het begin, om niet aan het einde te komen. Machiavelli ziet toch nog enige hoop. Politiek-moreel verval is onontkoombaar. Maar met krachtdadige burgerdeugd, ingezet voor het allesbepalende algemeen belang, is herstel mogelijk.

Voor wie heerschappij en overleven van de staat centraal stelt, is maatschappelijke stabiliteit het grootste goed. Dit verklaart waarom Machiavelli werd verdedigd door zulke uiteenlopende figuren als Napoleon, Montaigne, Bacon, Hegel en Nietzsche; in de armen gesloten werd door het fascisme en nationaal-socialisme van Mussolini en Hitler; en verguisd door Shakespeare, Frederik de Grote, jezuïeten en hugenoten. Maar we moeten ons niet laten meeslepen door een interpretatie van Machiavelli waarin pessimisme en een negatief mensbeeld de boventoon voeren. Dat zet alleen maar aan tot, wat ik de leiderschapsverleiding wil noemen.

Het is zeker zo belangrijk om ook te onderkennen dat hij laat zien hoe waardevol burgerschap en zelfbestuur zijn. De politieke deugd van de burger is uiteindelijk het enige wapen tegen regenteske, megalomane of zelfs totalitaire leiders. Nog steeds bevat onze democratie elementen die hun herkomst hebben in het republikeinse zelfbestuur van stadstaten. Daarnaast zijn er de meer moderne elementen die voort komen uit de politieke organisatie van de nationale staten die de laatste eeuwen zijn ontstaan. Beide tradities dragen bij aan de gelijke vrijheid van burgers in een stabiele politieke orde, maar ze sluiten niet goed op elkaar aan. Zij belichamen tegenovergestelde tradities van burgerschap. Waarbij in de republikeinse gedachte de politieke deugd centraal staat en in het moderne staatsidee het individueel recht. Politieke deugd is de kans om creatief en krachtdadig te reageren op onvoorziene omstandigheden, om om te gaan met de grillige loop van de geschiedenis. Individueel recht staat voor het opeisen van gelijke behandeling en de bescherming tegen willekeur. Het is deze spanning tussen politieke deugd en individueel recht, de spanning tussen republikeins zelfbestuur en modern staatsbeheer, die veel zegt over hedendaagse politieke veranderingen.

Essay Bram Peper

Het is jammer dat de socioloog en politicus Bram Peper deze spanning niet goed onderkend. In zijn essay 'Op zoek naar samenhang en richting' geeft hij een eenzijdige analyse vanuit het oogpunt van modern staatsbeheer. Burgers zijn volgens hem mondige leden van een horizontale netwerksamenleving geworden. Zij laten zich nog maar weinig zeggen en weten goed hun (al dan niet vermeende) rechten te halen. Zeker als de markt of het particulier initiatief het laat afweten is de weg naar de overheid snel gevonden. Peper verliest hierbij echter het zicht op de eigentijdse politieke burgerdeugd. Hij vergeet dat de meeste burgers niet alleen op zoek zijn naar rechten, maar ook een morele plicht voelen om maatschappelijk actief te zijn. Niet alleen door rechten op te eisen, maar ook door te reageren op nieuwe ontwikkelingen. Analyses van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) tonen stevast aan dat er niets mis is met de maatschappelijke participatie.

Peper ziet deze positieve kant van de bloeiende sociale democratie en het maatschappelijk potentieel dat daaruit voortvloeit over het hoofd. Sterker nog, hij ervaart het als een bedreiging. Er zit een vreemde kronkel in zijn betoog. Hij veronderstelt dat een bloeiende sociale én politieke democratie niet samen kunnen gaan. Hij behandelt ze als communicerende vaten. Ik citeer: "De sociale democratie staat er goed voor, de politieke democratie is aan revisie toe, maar wordt er vanaf gehouden door gewenning aan de verwenning". Eigenlijk zegt Peper dat legitiem bestuur alleen mogelijk is als de burgers zichzelf de mond snoeren door geen al te hoge eisen te stellen. Hij meent dat door de snelle 'massificatie' van onderwerpen door de media vooral de overheid wordt aangeropen als schuldige, als adressant, als oplosser. Want: de daders van aangedaan leed zijn veelal onzichtbaar, onvindbaar of ongrijpbaar: de overheid is overal. De moderne communicatiemiddelen en informatietechnologie maken macht of veronderstelde macht zichtbaar.

Macht wordt verkruid en soms sterk uitvergroet. Denk bijvoorbeeld aan het burgerprotest rond zinloos geweld. In deze maatschappelijke setting zijn volgens Peper andere vormen van leiderschap en communicatie noodzakelijk. Hij ziet juist in meer horizontale verhoudingen een structurele 'ruimte' voor richtinggevend leiderschap. Hij wijst politici als Lubbers, Kok, Van Mierlo en Bolkestein aan als mensen die dit leiderschap zouden kunnen uitdragen. Of ze dat leuk vinden, is de vraag. Begin jaren negentig maakte Bolkestein Van Mierlo uit voor een 'caudillo', het Latino leidertype, omdat voor Van Mierlo de houding van de politiek leider belangrijker zou zijn dan een partijprogramma. Zo lijkt Peper op machiavellistische wijze te bezwijken voor de leiderschapsverleiding. Ik vind dat nogal bizar. Natuurlijk kun je moeilijk onze bedaagde constitutionele monarchie vergelijken met de crisissfeer in de Florentijnse republiek rond 1500. Het is begrijpelijk dat de leiderschapsverleiding in chaotische tijden veel sterker is dan in perioden waarin een groeiende economie hand in hand gaat met een stabiel staatsbestel. Maar waar komt Peper's behoefte aan richtinggevend leiderschap dan wel vandaan? Dreigt de samenhang in het overheidsbeleid nu echt verloren te gaan en hebben politici hun greep op het staatsapparaat definitief verloren? Of is Peper te werk gegaan als een begenadigd spindoctor, die de publieke onvrede over het politieke gestuntel van Paars II, wist om te buigen naar publieke zorg over een overvraagde overheid?

Paars II en het gestuntel

Volgens mij is vooral dat laatste het geval. De spindoctor wint het van de analyticus. De analyse is namelijk tegenstrijdig. Peper gaat enerzijds mee in de stroom van maatschappelijke horizontalisering en de verplaatsing van de politiek, bijvoorbeeld in zijn pleidooi voor maximale decentralisatie. Aan de andere kant doet hij deze maatschappelijke veranderingen af als een tijdelijk ongemak dat door leiderschap en durf relatief simpel en snel te bestrijden valt. De analyse is ook ongeloofwaardig. Vormden de incidenten en 'stotterende' dossiers uit het eerste jaar van Paars II de aanleiding voor zijn essay, inmiddels bagatelliseert hij de hele zaak. Zoals onlangs in Vrij Nederland: "In het eerste jaar hadden we wat doorloopprobleempjes: een Schipholletje, een Bijlmertje". Zijn zorgen over de politieke democratie in Nederland waren kennelijk niet veel meer dan een poging het beeld van Paars II op te poetsen.

Ook de minister-president maakte zich zorgen over de onbestemde sfeer rond deze 'doorloopprobleempjes'. In juli vond in het Catshuis zelfs een brainstormsessie plaats. Het schijnt daar nuttig en plezierig te zijn geweest. Er is gelachen en gedold in de tuin. Men ontdekte een rode, volgens Borst zelfs paarse, draad die ook wel als nieuw uithangbord kon dienen. Het beproefde motto 'werk, werk, en nog eens werk', werd vervangen door 'investeren in de kwaliteit van de samenleving'. Maar wie goed oplette, kon constateren dat deze sessie vooral over public relations ging. Zie de uitlatingen van de minister-president. Kok vond dat het publieke oordeel over het eerste

seizoen 'niet onverdeeld gunstig is geweest'. Veel meer dan rotzooi opruimen van Paars I (Bijlmer-ramp, Schiphol, Varkenswet) en het managen van incidenten (referendumcrisis, dioxineaffaire, vertrek Apotheker en de bijna-crisis over een nieuwe Utrechtse burgemeester) was er immers niet gebeurd. Kok hoopte op een beter imago 'door goed je werk te doen en ook je beleid goed te presenteren'. Hij hamert op de noodzaak van een betere presentatie; de inhoud van beleid was en is volgens hem onomstreden. Het ging voor alles om herstel van vertrouwen in Paars II. Dat vertrouwen was, zo constateert Kok in juli, 'radicaal ingestort'. Ik citeer verder: "Dat beeld is na het herstel van de breuk maar ten dele hersteld. Dat hebben de burgers natuurlijk messcherp door, die zijn niet op hun achterhoofd gevallen. Het is de afgelopen weken te veel om partijpolitiek gedoe blijven draaien. Daar moeten we van de zomer een punt achter zetten" (VN, 17 juli '99). Overigens bleken de paarse Kamerfracties er niet gerust op te zijn dat 'management by speech' voldoende was. De plotselinge bereidheid om tijdens de Algemene Beschouwingen een ongekend fors bedrag van zo'n 1 miljard gulden voor maatschappelijke noden vrij te maken, is vooral ook een investering in de populariteit van paars.

Voorlichting en de derde weg

Er is nog een aanwijzing voor mijn stelling dat Paars haar eigen tekortkomingen vooral afdoet als een gebrekkig PR-beleid. Tijdens de begroting Algemene Zaken kondigde Kok aan om voortaan mediahypes strakker en actueler te begeleiden om de nieuwsontwikkeling in een zo vroeg mogelijk stadium in alle volledigheid in de juiste context te plaatsen. Kennelijk is hij van mening dat de departementen te veel steken laten vallen. In de toekomst moet zijn Rijksvoorlichtingsdienst (RVD) meer de baas gaan spelen. Uit een uitgelekt rapport blijkt dat nagedacht wordt over het overhevelen van de coördinatie van actuele perscontacten van de Voorlichtingsraad van alle departementsvoorlichters naar de RVD. Veel commotie leverde dit nieuws niet op. De NRC vroeg zich gekscherend af of de RVD een Ministry of Truth wilde oprichten. Volgens de krant betrof het echter niet veel meer dan het normaal interdepartementaal getouwtrek en concludeerde: "Het nieuws aan het Binnenhof zal voorlopig nog wel sneller blijven gaan dan voorlichters kunnen bijhouden". Dat zal zo zijn en is natuurlijk ook een troostende gedachte voor de oppositie.

Toch hangt er iets in de lucht. Clinton & Blair roemen onze premier, zien hem als voorloper op hun 'derde weg'. De premier probeert zelf een al te nadrukkelijke associatie met deze ideologie van de gulden middenweg en de win-winoplossing te mijden. Toch lijkt hij wel steeds gevoeliger voor de methodes die beide (richtinggevende?) leiders in hun politieke praktijk toepassen. Hij zal dan ook ongetwijfeld tandenknarsend in India hebben rondgelopen, omdat hij niet bij de progressieve leiders in Florence mocht zijn. Die bijeenkomst vond overigens in hetzelfde Palazzo Vecchio plaats, waar Machiavelli zijn ambtelijke leven sleet. Toeval of niet? Dat laat ik graag aan uw verbeelding over. Hoe dan ook het heeft er alle schijn van dat onze premier de inspiratie voor zijn RVD-plannen van de andere kant van de Noordzee heeft. Deze zomer is Blair begonnen de organisatie van de overheidsvoorlichting op de schop te nemen. Het doel is meer macht en controle over de ministeries. De belangrijkste departementale voorlichters worden voortaan gepasseerd door Alastair Campbell, Blairs woordvoerder. De nieuwe persafdeling op Downingstreet 10 krijgt de taak om ongunstige berichtgeving te weerleggen en te verzekeren dat er eensgezindheid is over gevoelige kwesties. Het zwaartepunt van de overheidsvoorlichting wordt hiermee verlegd. De traditionele rol, het bekendmaken van nieuw beleid, moet wijken voor actieve deelname aan de spincycle. Er is in Engeland nog een andere ontwikkeling die zorgen baart. De voorlichtingsdienst van Blair is actief in de weer met opinie- en imago- onderzoek. Er wordt jaarlijks zo'n veertig miljoen gulden aan gespendeerd. Of dit onderzoek gericht op imagoverbetering van Blair tot het gewenste doel leidt blijft aanvechtbaar. Opmerkelijk is wel dat, zo bleek uit een recent onderzoek, er onder Britse kinderen de nodige verwarring over hem is ontstaan. Op de vraag, hoe ziet Blair eruit, antwoordde een zevenjarige: "Blair heeft grijs lang haar, golvend met een grijze baard, loopt rond in een grijs jurkachtig ding en verricht wonderen".

De ongekende populariteit van Blair maakt volgens sommigen nieuwe definities noodzakelijk van politiek en democratisch leiderschap. Machiavelli zou dit ongetwijfeld relativeren. Zo ook Neil Kinnock, Blairs voorganger als Labourleider. Kinnock grapte tegen Blair: "We hebben een kwartaaldrinker in het Kremlin en een seksmaniak in het Witte huis. Het is maar goed dat wij Jezus Christus in Downing Street hebben". Naar verluidt volgde er een lange stilte. Zo zoekt Blair steeds directer de communicatie met het Britse volk, zonder inmenging van het parlement, de pers of zijn partij. Een tendens die in Amerika al langer gaande is. En die wat mij betreft buitengewoon ongewenst is. Als het gaat om opinieonderzoek is Blair duidelijk schatplichtig aan Clinton. In een poging om zijn

presidentschap te redden, en de vele schandalen (Whitewater, Paula Jones, Monica Lewinsky) te overleven, ontwikkelde Clinton de strategie om vrijwel iedere werkdag een nieuw beleidsinitiatief te presenteren. Steevast gebaseerd op opinieonderzoek van zijn persoonlijke pollster Dick Morris. Als een idee in een geheime poll goed viel, werd het al gauw een publiek plan. Doordat deze plannen direct aansloten op de acute zorgen van de middengroepen wist Clinton steeds rechtstreeks met potentiële kiezers te communiceren. Die lieten zich vervolgens niet meer leiden door de eenzijdige focus van congres, senaat en parlementaire pers op de schandalen. Het openhartige boek *All too human* van Clintons voormalig woordvoeder en persoonlijk adviseur George Stehpanopoulos geeft een kleurrijk verslag van de strijd die binnen het Witte Huis ontbrandde over deze praktijk. Morris had zonder officiële functie grote invloed en directe toegang tot de president. Hij werd niet rechtstreeks betaald maar ontving percentages van het budget voor reclamecampagnes die volgden op zijn onderzoek. In dit gezelschap mag niet onvermeld blijven dat ook Morris dit jaar de publiciteit zocht met een eigen boek. De titel luidde, let op: *The New Prince*. Schaamteloos, presenteert deze mannetjesmaker zich als opvolger van Machiavelli. Maar dit terzijde. Ik vertel u alleen iets over deze opinieonderzoeker, omdat in navolging van Clinton, Labour in Engeland en de PvdA in Nederland steeds meer gebruik zijn gaan maken van opinie- en imago-onderzoek. Voor zover ik weet is er in de Nederlandse overheidsvoorlichting nog geen sprake van deze praktijk. Er wordt wel onderzocht of publiekscampagnes effectief zijn, maar dat gebeurt pas nadat alle politieke besluiten al lang zijn genomen. Gelukkig maar. Wij moeten er voor waken dat ook de Nederlandse overheid opinieonderzoek gaat doen voorafgaand aan beleid. Dat zou pas echt een bedreiging zijn voor de politieke democratie.

Politiek leiderschap

Ik stoor mij dan ook bijzonder aan pogingen om politiek bestuurlijke incidenten af te doen als mediahypes. Hypes die met een proactief voorlichtingsbeleid wel te voorkomen zijn. Er is wat mij betreft dan ook geen behoefte aan richtinggevend leiderschap dat daaraan zijn status en koers ontleent. Integendeel, er is juist behoefte aan politieke leiders die niet alleen aanvoelen welke maatschappelijke veranderingen op handen zijn, maar ook actief bijhouden hoe de sociale democratie daarop reageert. Pas dan zijn zij in staat nieuwe ontwikkelingen ook goed politiek te vertalen.

Een succesvol leider reageert niet alleen op de uitkomst van een publiek debat of opinie-poll, maar anticipeert op maatschappelijke veranderingen en publieke debatten, door de komst daarvan te voorzien én zelf daarbij nadrukkelijk een inzet of positie te bepalen. Ook als die inzet niet meteen kan rekenen op de grootste gemene bijval onder het publiek. Zo heeft GroenLinks zich niet laten afschrikken bij de belastingherziening om het taboe rond de fiscale behandeling van het eigen huis en de hypotheekrenteaftrek ter discussie te stellen. Een doodzonde in spindoctorland. Een politiek leider moet kwesties niet alleen bekijken vanuit het gezichtspunt van modern staatsbestuur, dan zie je alleen maar een verplaatsing van de politiek, maar ook vanuit de optiek van republikeins zelfbestuur. Heb oog voor de politieke deugd van je burgers, voor de waarde van de sociale democratie van de civil society. Zie het niet als een last die het bestuur overvraagt, maar als een lust die ook draagvlak voor moeilijke besluiten mogelijk maakt. Een eigentijds politiek leider moet een brug slaan tussen sociale én politieke democratie, in plaats van de kloof te vergroten. Dat betekent heldere stellingnamen, en een versterking van de politieke én sociale democratie samen. Vanuit dit oogpunt is het jammer dat het correctieve referendum in het voorjaar is gesneuveld. Maar er zijn meer mogelijkheden om de sociale én politieke democratie dichter tot elkaar te brengen. Ik denk daarbij aan issues waar GroenLinks op dit moment aan initiatieven werkt, als het groene poldermodel, maatschappelijk verantwoord ondernemen en de medezeggenschap in grote ondernemingen. Deze democratisering buiten het binnenhof, is naar mijn smaak essentiëler voor de vitaliteit van de politieke en sociale democratie dan steriele staatkundige hervormingen. Maar begrijp mij goed. Ik pleit er niet voor om de sociale en politieke democratie te versmelten. Dat is namelijk een gevaarlijke utopie, die onvermijdelijk totalitair eindigt. Het moeten wel gescheiden domeinen blijven. De sociale democratie herbergt tal van conflicten, waardoor de samenleving tegelijk wordt gedefinieerd en verscheurd. De taak van de politieke democratie is nu juist om deze conflicten beheersbaar te maken. Dat vraagt veel van de politieke democratie. Peper heeft dan ook een punt als hij stelt dat de politieke democratie aan revisie toe is. Maar niet als hij meent dat de 'gewenning aan verwenning' een sta-in-de-weg is. Goede politieke democratie is naar mijn mening altijd aan revisie toe. Ze kan namelijk nooit meer doen dan tijdelijk sociale conflicten verzoenen; het mag deze conflicten nooit volledig beslechten, want daarmee wordt onze vrijheid geknecht. Dit maakt dat een ware politieke democratie per definitie verdeeld dient te zijn, zodat er sprake kan zijn van een permanent gevecht om de macht. Een macht die niemand zich definitief mag toe-eigenen.

Versterking politieke democratie

Het wordt tijd om tot slot de losse draden van mijn betoog bij elkaar te brengen. Ik zal dat doen door een antwoord te geven op de vraag hoe onze politieke democratie versterkt kan worden. Machiavelli heeft ons geleerd om de politiek te beschouwen zoals deze zich tussen mensen afspeelt. Tegenover de onvermijdelijkheid van politiek-moreel verval staat de politieke deugd, het vermogen om creatief en krachtig om te gaan met veranderingen in de samenleving. Het politiek handelen dat hieruit volgt is onlosmakelijk verbonden met politieke woorden en beelden. Mensen hebben de behoefte aan representatie, aan beelden waaraan ze zich kunnen spiegelen. Een daad wordt pas politiek als de daad ook zo benoemd wordt. Het is de taak van politieke leiders om te handelen en hun daden politiek te benoemen. Dit maakt dat uitspraken van politieke leiders, hoe kort door de bocht ook, politieke feiten worden. We herinneren ons allemaal 'Nederland is ziek' en 'de afgeschudde ideologische veren'.

De roep om richtinggevend leiderschap lijkt ingegeven door de angst dat de politiek leider zijn greep heeft verloren op de eigen daden en woorden. Media en bureaucratie zijn de boosdoeners, zij laten zien dat de keizer geen kleren en geen duidelijke verantwoordelijkheid meer draagt. Daardoor ontstaat er ruimte voor de burgers om als maar meer (vermeende) 'rechten' te claimen en de politieke democratie nog verder uit te hollen. Het mag duidelijk zijn dat met deze neerwaartse spiraal het oog te eenzijdig wordt gericht op het politiek-morele verval. Dit leidt dan ook logischerwijs tot antwoorden die inconsistent en defensief zijn. Wie zo denkt, is verplicht om – als Peper – mee te deinen op de trend van horizontalisering, de ministeriële verantwoordelijkheid in te perken en wonderen te verwachten van centraal gestuurde voorlichting. De politieke leider kruipt zo in zijn eigen schulp en verzuimt om goed naar de politieke deugd te kijken. Uiteindelijk zal hij geen raad weten met het zelf opgeroepen richtinggevend leiderschap. De leiderschapsverleiding die dan nog een uitweg lijkt te bieden, is een modern paternalisme in plaats van een echte politieke dialoog met de burger. Terwijl het antwoord op de problemen van de politieke democratie toch vrij simpel is. Laat met woord en daad zien waar je staat. Ontken sociale conflicten niet door de samenleving en jezelf altijd maar 'win win' situaties voor te spiegelen. Dat leidt altijd tot schijnoplossingen als schuin boren in het Wad of vliegen in de randen van de nacht. Maar uiteindelijk ontloopt ook Paars niet het moment dat er echt politieke keuzen moeten worden gemaakt. Wel of niet boren; wat te doen met Schiphol. Of neem het recente polderoproer. Als de wereld juicht over de Hollandse polders, juicht iedereen mee; het succes heeft altijd vele vaders. Maar nu Paars ruziet met de sociale en groene polder gaat het ineens om het doorbreken van de praatcultuur en de noodzaak van krachtig bestuur. Dat is ongeloofwaardig. Wie zoals bij Schiphol, tijdens het spel de regels verandert is een onbetrouwbare en geen krachtig bestuurder. Wie zoals bij de sociale zekerheid, een verbeterd plan alleen voorziet van politieke steun, maakt een lelijke taxatiefout.

Politiek leiderschap anno 2000 vraagt veeleer om verzet tegen doorgeslagen marktwerking, commercialisering en technocratie. Maak politieke keuzes, werk aan meer dualisme en transparantie, polariseer met je oppositie en last but not least manifesteer je ook in de sociale democratie. Moderne burgers eisen die openheid van hun leiders. Hoe kan aan de basis de steun voor een gematigde loonontwikkeling blijven bestaan als er de wildste verhalen gaan over excessieve loonstijgingen aan de top van het bedrijfsleven en het ontduiken van regels die inzicht moeten geven in de verzilvering van opties. Openbaarheid van alle inkomens en een meldingsplicht van transacties in opties vragen om nieuwe en verbeterde wetgeving. Wij zullen initiatieven daartoe binnenkort presenteren. Ik wil hier aangeland tot slot nog één paarse tendens bekritisieren die een sta-in-de-weg is om de politieke democratie nieuw leven in te blazen. Dat is de toenemende afhankelijkheid van de zesde macht. Naast de klassieke uitvoerende, controlerende en rechterlijke macht, kennen we de vierde en vijfde macht, van de bureaucratie en de media. Er is echter in toenemende mate ook sprake van een zesde macht: de externe adviesbureaus.

Departementen lijken hun kerntaak, beleidsontwikkeling, steeds meer uit te besteden. Dit gaat ten koste van de samenhang van nieuw beleid. In plaats van beleidsdebatten intern uit te vechten en de uitkomst met verve naar kamer en samenleving toe te verdedigen, wordt te vaak de hete aardappel op het bord van externe adviseurs geschoven. De totale rijksuitgaven aan 'externen' zijn in 1998 met zo'n twintig procent gestegen tot een totaal van 600 miljoen gulden. Deze discussie is niet nieuw. Er is zelfs in het regeerakkoord afgesproken dat de uitgaven voor externe advisering zullen worden beperkt met 5 procent per jaar. Ik heb er echter geen vertrouwen in. Het coördinerend ministerie BZK erkent zelf dat ieder departement dit type uitgaven verschillend boekt, waardoor een vergelijking onmogelijk wordt. Als dat zo blijft, dan moet er worden ingegrepen. Het lijkt mij een fijne noot om te kraken op de

derde woensdag in mei, wanneer de Kamer voor het eerst in de parlementaire geschiedenis debatteert over de financiële resultaten van het Rijk. Toegegeven, of het nu Paars heet, 'derde weg', of 'neue Mitte', het zijn politieke claims die electoraal goed werken en tot een greep op de macht hebben geleid. Met behulp van geavanceerde opinie- en imago-onderzoekstechnieken blijkt het zelfs mogelijk die macht te behouden. Maar weet wel dat het tijdelijk zal zijn. Wie weet slaagt volgend jaar een George W Bush erin om, net als zijn vader, met de kreet Compassionate Conservative president in de VS te worden. Ook Paars zal geen eeuwig leven hebben. Ik wil maar zeggen. Er is echt niet zo veel nieuws onder de zon. De problemen van politiek leiders zijn van alle tijden, vergeet alleen nooit dat je allereerst politicus bent en dat de politiek ook van zichzelf een bindende kracht heeft. Natuurlijk, sociale cohesie en consensus zijn ontzettend belangrijk, maar koester ook je politieke vijanden en kom op voor je partij. Of zoals Machiavelli het glashelder zegt: "Keer steeds terug naar het begin, om niet aan het einde te komen."

LITERATUUR Ido de Haan, Zelfbestuur en Staatsbeheer; Het politieke debat over burgerschap en rechtsstaat in de twintigste eeuw, Amsterdam University Press, 1993, Amsterdam. Howard Kurtz, Spincycle, How the White House and the Media manipulate the news, Simon & Schuster, 1998, New York. Claude Lefort, Het democratisch tekort, Uitgeverij Boom, 1992, Meppel/Amsterdam. Luuk van Middelaar, Politicide; de moord op de politiek in de Franse filosofie, Uitgeverij Van Gennep, 1999, Amsterdam. Dick Morris, The new Prince, Renaissance Books, 1999, Los Angeles. George Stephanopoulos, All too Human, A political education, Little, Brown & Company, 1999, Boston.

Paul Rosenmöller (geboren 11 mei 1956) studeerde na het behalen van zijn diploma Atheneum B, Sociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij behaalde in 1978 zijn doctoraal examen. Van 1978 tot 1985 was hij havenwerker bij Muller-Thomsen te Rotterdam. Vervolgens was hij tot 1989 vakbondsbestuurder bij de Vervoersbond FNV. Tijdens zijn FNV periode, in 1988, ontving hij de persprijs voor de Havenman van het jaar. Sinds september 1989 zit Paul Rosenmöller voor GroenLinks in de Tweede Kamer. In 1994 is hij tot fractievoorzitter gekozen. Hij is voorzitter van de vaste kamercommissie Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken. Voor GroenLinks is hij tevens woordvoerder voor dit onderwerp. Daarnaast is hij voor diverse andere onderwerpen woordvoerder Sport, Verzelfstandiging NS en Schiphol. In het eerste jaar van zijn fractievoorzitterschap werd hij gekozen tot politicus van het jaar 1995. Drs. PAUL ROSENMÖLLER